

8. Malygin V.T. Österreichische Redewendungen und Redensarten. — Wien: ÖVB Pädagogischer Verlag, 1996.

Olesya Vakulenko. Functional Aspect of the Culturological Marker in the Semantic Structure of Phraseological Units. The article deals with the reflection of differential peculiarities of national subcultures of Germany, Austria, Switzerland in the nationally marked phraseological units. The status and function of the culturological marker in the semantic structure of phraseological units as an identifier of their adherence to a certain national variant of modern German is also given in this article.

Андрій Грицьків

ПОНЯТТЄВЕ ПОЛЕ І СИСТЕМА В ТЕРМІНОЛОГІЇ

Становлення і розвиток термінології, семантична і словотвірна структура термінів постійно перебувають у полі зору мовознавців. Як зазначає З.М. Осипенко: “Кожна наука прагне максимально впорядкувати термінологію, якою вона користується, і, встановивши однозначну співвіднесеність між словом і термінованим поняттям, досягти максимальної точності й лаконічності кожного терміна” [8, с. 65]. Проте термінологія цілком природно перебуває під впливом літературної мови і підпорядковується її законам. Відтак термінознавство, як окремий розділ лексикології, розглядає в загальному мовознавчому контексті процеси появи термінів, які окреслюють нові поняття, що з’являються у наукових та практичних галузях людської діяльності під впливом позамовних факторів.

Насамперед належить з’ясувати сутність понять термінологічного поля та терміносистеми і визначити їхні диференційні ознаки. На нашу думку, вони відображають два взаємообумовлені аспекти будь-якої термінології: її структуру та внутрішні системні зв’язки. Структура — це “склад і внутрішня організація єдиного цілого, яке розглядається з боку його цілісності” [7, с. 19]. Тобто категорія структури відображає найбільш суттєві внутрішні та зовнішні ознаки [4, с. 5]. Система — “сукупність взаємопов’язаних і взаємообумовлених елементів, які утворюють більш складну єдність, що розглядається з боку елементів — її частин” [7, с. 19]. Тобто категорія системи передбачає дослідження об’єкта з точки зору того, як певний елемент формує зв’язки з іншими і наскільки закономірною є його присутність серед інших елементів всередині об’єкта. Система і структура нероздільно пов’язані, проте в методологічному ракурсі ці категорії можна розглядати відносно ізольовано одна від одної.

Термінологічне поле слід вважати певним цілим, що містить закономірні зв’язки між окремими термінологічними поняттями та групами таких понять, які належать до різних рівнів ієрархії. Закономірність наявності поняття в термінологічному полі взаємообумовлена зв’язками з рештою понять цього поля. Закономірність присутності терміна серед подібних елементів термінологічної системи залежить від відповідності його мовної оболонки поняттю, яке він ідентифікує. Вже на основі цієї відповідності встановлюються системні взаємозв’язки між термінами, мовні форми яких закріплені за різними поняттями поля.

Відтак кожен термін має два плани. План змісту розкриває особливості функціонування терміна на поняттєвому рівні, тобто в площині термінологічного поля. План вираження ідентифікує термінологічне поняття на звуковому рівні, тобто як елемент тієї чи іншої термінологічної системи. Оскільки плани змісту та вираження терміна нерозривно пов’язані між собою, то дослідження структури та системи будь-якої термінології передбачає вивчення як закономірностей структурних зв’язків між термінологічними поняттями (з позицій термінологічного поля), так і внутрішніх системних зв’язків між поняттям та закріпленням за ним терміном, а також між окремими термінами у відповідній системі. Термінологічне поле (як форма існування термінологічних понять) створює умови для формування та функціонування термінологічних систем як певних мовних категорій. Взаємозв’язок між терміном та термінологічним поняттям забезпечується через дефініцію, яка є адекватним описом термінологічного поняття. Таким чином, дефініція забезпечує прямий зв’язок між категоріями мислення та мовлення, тобто між поняттям та терміном як мовним знаком.

Дослідження в галузі вищої психічної діяльності людини вказують на двосторонню природу взаємодії процесів мислення та мовлення. Її сутність полягає в тому, що мислення як

форма існування історичного досвіду завжди супроводжується внутрішнім мовленням [3, с. 257]. Поняттєва сфера існує у формі мовних категорій. Проте деякі мовознавці вважають, що термінологічні поля є категоріями екстралінгвістичними, — вони виділяють екстралінгвістичні і навіть екстратермінологічні поля як частини дійсності, з якою дослідник має справу [10, с. 114; 13, с. 23]. Ми, натомість, вважаємо термінологічне поле лінгвістичною сутністю, оскільки жодне поняття (як категорія мислення) не може існувати без мовних засобів реалізації: дефініції (на рівні плану змісту) та терміна (на рівні плану вираження).

На відміну від поля, з яким термін співвіднесений як спеціальне поняття на рівні плану змісту, система для терміна є лінгвістичною впорядкованістю спеціальних слів на рівні плану вираження. Подібно до того, як поле може ділитися на мікрополя, термінологічні системи можуть поділятися на підсистеми.

Дослідження будь-якої термінології передбачає вивчення та врахування взаємодії як елементів терміносистеми на рівні плану вираження, так і мікрополів в межах термінологічного поля та термінологічних полів між собою на рівні плану змісту. Тут доречно зазначити, що однією із загальних властивостей поля як “одиниці” лексико-семантичної системи є те, що поле є відображенням інваріантного принципу групування елементів і способом їхнього існування. Можливо, що в якості полів природно розглядати групи елементів із загальною інтегральною ознакою і можливістю притягувати до себе нові елементи, що мають таку ознаку. Отже, таким групам повинна бути притаманною атракція [12, с. 206]. Остання, на нашу думку, є головною рушійною силою процесів взаємодії лексичних систем, зокрема термінологічних.

Поняття “поле” в лінгвістику ввів Г. Іпсен [14, с. 225]. Він вважав, що слова існують у свідомості людини, яка говорить або слухає, не хаотично, а у вигляді систем, пов’язаних за змістом. Слова створюють структури, які можна назвати словесними полями чи мовними полями словесних знаків. Словесне поле існує у вигляді групи слів, які за змістом тісно пов’язані одне з одним та, за умови їхньої взаємної залежності, визначають значення одне одного [17, с. 10]. Відтак семантичними (лексичними, словесними, поняттєвими, асоціативними) полями слід вважати лексико-семантичні групи, синонімічні ряди та інші угруповання слів [2, с. 109], які слугують своєрідним проміжним шаром між окремим словом та лексикою загалом [18, с. 370]. Єдність семантичного поля базується на різних типах співвіднесеності між семантичними одиницями: антонімічних (*income — expenditure*), гіпонімічних (*withdrawal — run*), конверсивних (*to purchase — to sell*) та агентивних (*to buy — buyer*) рядах.

Елементи лексичної системи пов’язані між собою внутрішніми мовними зв’язками, що породжені умовами розвитку мови. Обидві системи (як позамовна, так і мовна), взаємодіючи, створюють неоднозначну мережу парадигматичних відношень між своїми елементами [11, с. 127]. Дж. Лайонс та Е.М. Меднікова зазначають, що системний характер словникового складу виявляється в розподілі слів на деякі семантично об’єднані лексичні групи — лексико-семантичні парадигми. Кожне слово мови внаслідок своєї багатозначності входить до однієї чи кількох лексико-семантичних парадигм. Індивідуальна семантика слова розкривається через його протиставлення іншим членам парадигм, до складу яких воно входить, на основі певних суттєвих ознак [6, с. 48; 15, с. 443]. Відтак будь-яке термінологічне поняття має індивідуальну семантичну природу, яка вирізняє його серед інших понять термінологічного поля.

Іншу точку зору щодо статусу семантичного поля висловив В.В. Левицький. Він розрізняє семантичне поле та лексико-семантичні угруповання (ЛСУ) на основі мовної та позамовної зумовленості зв’язків, які поєднують елементи тієї чи іншої мікросистеми [5, с. 73]. Це дає підстави стверджувати, що елементи семантичного поля об’єднані насамперед спільністю позамовних зв’язків та відносин, елементи ЛСУ пов’язують та поєднують, перш за все, внутрішньомовні стосунки.

Л. Сайферт виділяє 4 головні риси поля: присутність, безперервність, цілісність та історичність [16, с. 49]. Присутність визначається тією обставиною, що жодним словом не можна нехтувати, якщо ми хочемо правильно зрозуміти зміст якогось із слів у полі. Окреме слово може бути зрозумілим тільки в контексті всієї сукупності. Мовне поле повністю відтворює реальний світ, тобто поняттєву картину певної мовної спільності (цілісність). Поле — це не тільки факт мовної структури, але і факт мовної історії: мови розвиваються на основі їхнього розмежування, а це розмежування має історичний характер (історичність). Мова

покриває реальність без прогалів; члени поля суцільно взаємопов'язані (безперервність). Ми, проте, не погоджуємося з твердженням Л. Сайферта про те, що смислові зони двох полів не можуть перетинатися, що одне слово не може належати до двох полів. На нашу думку, ця проблема потребує детального вивчення, ми розглянемо її у наступних розділах нашого дослідження.

Поле — це своєрідний простір існування терміна, всередині якого він володіє всіма ознаками, що характеризують його. Приналежність до певного поля є найсуттєвішою ознакою, яка відрізняє терміни-слова від звичайних слів [10, с. 111]. Ми також частково погоджуємося з А.А. Реформатським, який вважає, що термін — завжди член якої-небудь термінології, в межах якої він є однозначним [9, с. 103]. Термінологічне поле замінює йому контекст. Проте, на нашу думку, не слід бути занадто категоричним у твердженні, що лише у своєму полі термін набуває точності та однозначності, а за його межами — втрачає властивості терміна. Адже семантичні поля (в тому числі термінологічні) "... є класами, що перетинаються; єдиного поділу словника на семантичні поля ... не існує; з будь-якого семантичного поля, через більш чи менш довгий ланцюжок опосередкованих ланок можна потрапити в будь-яке інше поле" [1, с. 251-252]. Отже, семантичний простір мови (і термінології зокрема) є безперервним: ми вважаємо, що в процесі міжсистемної взаємодії значення терміна в новому поняттєвому полі змінюється одночасно з набуттям нових системних властивостей.

Таким чином, дослідження будь-яких явищ в галузі спеціальної лексики слід здійснювати з урахуванням структурних закономірностей та системних відносин всередині терміносистеми. Вивчення процесів взаємодії в термінологічному полі повинно ґрунтуватися на визнанні того факту, що поле відбиває стратифікаційну структуру термінології, тобто її наповненість та розподіл термінологічних понять за шарами ієрархії (план змісту).

Література

1. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. — М.: Наука, 1974. — 367 с.
2. Васильев Л.М. Теория семантических полей // ВЯ, 1971. — № 5. — С. 106-111.
3. Выготский Л.С. Мышление и речь: психологические исследования. — М.: Лабиринт, 1996. — 416 с.
4. Засорина Л.Н. Введение в структурную лингвистику. — М.: Высшая школа, 1974. — 319 с.
5. Левицкий В.В. Статистическое изучение лексической семантики. — К.: Мин-во высш. обр., 1989. — 154 с.
6. Медникова Э.М. Значение слова и методы его описания. — М.: Высшая школа, 1974. — 201 с.
7. Мельничук А.С. Понятие системы и структуры // ВЯ, 1970. — № 1. — С.19-32.
8. Осипенко З.М. Різновиди термінів і їхні семантичні особливості // Мовознавство. — 1974. — № 2. — С. 65-69.
9. Реформатский А.А. Введение в языкознание. — М.: Просвещение, 1967. — 524 с.
10. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология: вопросы теории. — М.: Наука, 1989. — 246 с.
11. Харченко О.В. Семантичне поле терміну ЗМІ // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. — К.: Логос, 1998. — С. 127-132.
12. Щур Г.С. Теория поля в лингвистике. — М.: Наука, 1974. — 256 с.
13. Akhmanova O., Agarova G. Terminology: Theory and Method. — Moscow: Moscow State Univ., 1974. — 205 p.
14. Ipsen G. Der Alte Orient und Indogermanen // Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft: Festschrift für Wilhelm Streitberg. — Heidelberg: Winter, 1924. — S.221-242.
15. Lyons J. Introduction to Theoretical Linguistics. — Cambridge: Univ. Press, 1968. — 519 p.
16. Seiffert L. Wortfeldtheorie und Strukturalismus: Studien zum Sprachgebrauch Freidanks. — Stuttgart u. a.: Kohlhammer, 1968. — 160 S.
17. Trier J. Altes und Neues vom sprachlichen Feld: Rede anlässlich der feierlichen Übereichung des Konrad-Duden-Preises der Stadt Mannheim durch den Herrn Oberbürgermeister am 3. März 1968 // Duden - Beitrage zu Fragen der Rechtschreibung, der Grammatik und des Stils; 34. — Mannheim: Bibliogr. Inst., 1968. — 20 S.
18. Ullmann S. Semantics: an Introduction to the Science of Meaning. — 1st ed. — Oxford: Blackwell, 1962. — 278 p.

Andriy Hrytskiy. Notional Field and System in Terminology. The theoretic problems of terminological nomination are being investigated in the article. The authour presents the definition and differential characteristics of a notional field and a system in the sphere of special vocabulary. Terminological field as a form of existence of term notions creates the functional conditions for such linguistic categories as term-systems. Due to the fact that any terminology can comprise both original and absorbed notions, any term-system can as well adapt "extraordinary" terms from its environment.

Ірина Гумовська

АНГЛІЙСЬКІ ЮРИДИЧНІ ТЕРМІНИ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ

Проблеми становлення, семантики, деривації та тенденції розвитку термінологічних одиниць, фахової лексики привертала увагу багатьох дослідників, адже функціонування спеціальної лексики з різних галузей наук пов'язано з їх розвитком. Дослідженням різних аспектів термінознавства, теоретичних засад, концептуальних питань, визначенню поняття присвячені праці Т. Кияка [6], В. Лейчика [7], С. Шелова [8], І. Волкової [2], Г. Канделаки [5], В. Даниленко [3], О. Іващшин [4] та ін. Так, Т. Кияк акцентує на необхідності стандартизації та уніфікації у терміносистемах [6]. В. Лейчик досліджує термін та його означення [7]. Т. Канделаки розглядає семантику та вмотивованість термінів [5].

Разом з тим багато питань, пов'язаних із проблемами термінознавства, залишаються досі недостатньо дослідженими. Деякі з них взагалі не розглядалися, зокрема питання використання юридичних термінів у системі економічної термінології. Завдання цієї статті — простежити процеси такого використання.

Елементи системи юридичної термінології становлять інтегральну єдність, що характеризується певними закономірностями взаємодії, взаємозумовленості її складових. Семантика термінів у цій єдності може бути різною — з перевагою юридичних або економічних семантичних компонентів. Зміст кожного окремого терміна певною мірою визначає його місце у системі, зумовлює зв'язки і взаємодію з іншими елементами системи. Структурній організації юридичної термінології властива наявність системних комплексів, які містять різнорівневі сукупності термінів. Основні серед них — понятійно-тематичні поля.

Тематичний контекст кожного понятійно-тематичного поля імплікується певною економічною категорією, що виражається основним терміном. Вона є тематичним інваріантом, що об'єднує інші групи термінів, визначає їх місце в тематичному полі (відповідно до ступеня їхнього значення): одні — ближче до центра поля, інші — далі від нього.

З понятійно-тематичними сукупностями перетинаються лексико-семантичні, функціонально-семантичні та інші групи термінів, що перебувають у синонімічних, антонімічних, словотвірних та інших кореляціях.

В юридичній терміносистемі процес диференціації юридичного терміна відбувається у межах окремого понятійно-тематичного поля, в якому існують два види сукупностей: лексико-семантична група однослівних термінів; функціонально-семантична група термінів. Ми вживаємо термін *лексико-семантична група* для диференціації конкретного понятійного значення основного терміна, а *функціонально-семантична група* — для розкриття його абстрактного значення.

Розглянемо це питання на прикладі терміна *liability* — *відповідальність, зобов'язаність*.

Лексико-семантична група

<i>contingent liability</i>	—	<i>умовна зобов'язаність;</i>
<i>limited liability</i>	—	<i>обмежена відповідальність;</i>
<i>secondary liability</i>	—	<i>акцесорна відповідальність;</i>
<i>unlimited liability</i>	—	<i>необмежена відповідальність [1].</i>

Функціонально-семантична група

<i>business liability</i>	—	<i>відповідальність за порушення зобов'язань чи обов'язків, що з'явилися під час якоїсь справи;</i>
<i>occupier's liability</i>	—	<i>зобов'язання власника землі чи права для осіб, які її орендують, щодо стану володіння та</i>